

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ЗАПОРУКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кушніренко О. М., к. е. н., доцент
Житомирський державний технологічний університет

Системна криза економічної і політичної ситуації в Україні, тенденції розвитку світового сільського господарства і складні перспективи вирішення продовольчої проблеми на міжнародному рівні

вимагають посиленої уваги до обґрунтування можливих шляхів зміцнення національної продовольчої безпеки. Для України проблема забезпечення продовольчої безпеки має особливо важливе значення, що зумовлюється наявністю сприятливих природно-кліматичних умов для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур, потужного людського потенціалу та переорієнтацією експортного потенціалу країни.

На актуальність проблем розвитку органічного виробництва в контексті продовольчої безпеки як пріоритету агропродовольчої політики вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці Є.О. Бойко, П.П. Борщевського, В.І. Власова, В.П. Галушка, В.М. Гейця, А.В. Гордєєва, Л.В. Дейнеко, Я.А. Жаліла, С.М. Кваші, І.І.Лукінова, Л.О. Мармуль, В.В. Маслакова, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавера, Е.Е. Румянцевої, П.Т. Саблука, І.Н. Топіхи, В.О. Точиліна, В.М. Трегобчука, Р. Штайнера, Л.М. Худолій, Г.В. Черевка, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших вчених-економістів.

Водночас окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Це насамперед стосується дослідження питань розвитку органічного виробництва в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави та формування його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Узагальнення трактування провідних вчених щодо продовольчої безпеки дає змогу розглядати її як гарантовану здатність держави на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування у необхідному обсязі, асортименті і якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та розвиток [1, с. 61].

Продовольча безпека включає такі складові: забезпечення обсягів продовольства у достатній кількості; цінова і територіальна доступність продуктів харчування для всіх верств населення.

Показником продовольчого забезпечення є рівень задоволення фізіологічних потреб населення в енергії та харчових речовинах відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини за відсутності в продуктах харчування шкідливих для її здоров'я речовин, який залежить від фізичної та економічної доступності продуктів харчування для різних соціальних груп населення.

Населення має бути забезпечено необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування відповідної якості (таблиц 1). Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання

продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Таблиця 1

**Споживання продуктів харчування населенням України
(на одну особу в рік)***

Види продуктів	Фактичне споживання						Індикатор достатності споживання
	Раціональна норма	2000	2005	2009	2012	2013	
Хліб і хлібопродукти	101	125	124	114	109,4	108	1,07
М'ясо і м'ясопродукти	80	33	39	50	54,4	61,2	0,77
Молоко і молокопродукти	380	199	226	213	214,9	242,4	0,64
Риба і рибопродукти	20	8,4	14,4	16	13,6	21,6	1,08
Яйця (шт.)	290	166	238	280	307	240	0,83
Овочі та баштанні	161	102	120	135	163,4	112,8	0,70
Плоди, ягоди та виноград	90	29	37	47	53,3	50,4	0,56
Картопля	124	135	136	131	140,2	84	0,68
Цукор	38	37	38	39	37,6	36	0,95
Олія рослинна всіх видів	13	9,4	13,5	15	13	20,4	1,57

Джерело: *Розраховано за даними Державного управління статистики [4].

Населення України забезпечує власні потреби в поживних речовинах за рахунок економічно доступних продуктів харчування: хліба та хлібопродуктів, яєць, олії, споживання яких перевищує раціональні норми, що є свідченням незбалансованості харчового раціону вітчизняного споживача. В Україні у 2013 році за більшістю основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося нижче раціональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від раціонального спостерігалось за плодами, ягодами і виноградом – 54 %, м'ясом і м'ясопродуктами – на 23 %, молоком і молокопродуктами – на 36 %, овочами і баштаними – 30%. Водночас необхідно відзначити позитивну динаміку зростання фактичного споживання у 2013 році порівняно з попередніми, окремих видів продовольства, таких як споживання риби. Про негативні тенденції продовольчого забезпечення населення України свідчать такі статистичні дані: у 2012 році одна людина вживає на 661 ккал менше

ніж у 1991 році; протеїнове забезпечення харчування скоротилося на 25%. Спостерігається постійне розбалансування харчування: так, в 1990 році частина продукції тваринного походження становила 63% від загального споживання, а в 2012 році забезпечення організму протеїнами і жирами становить 67% продукцією рослинного виробництва і хімічними добавками.

В цьому полягає суттєва відмінність вітчизняного споживача від європейського населення, яке, за даним ФАО, забезпечує власні енергетичні потреби за рахунок дорогих м'ясних і молочних продуктів, риби, овочів і фруктів [2]. Вміст поживних речовин в раціоні українського населення також відстає (в позиції білки тваринного походження) від раціональних норм харчування.

Щодо цінової доступності продуктів харчування підкреслимо, що основна група товарів народного споживання має бути доступною для всіх верств населення. Продовольча безпека передбачає мінімальну диференціацію в споживанні основних груп продуктів харчування серед різних верств населення. За результатами досліджень, коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами в 2012 році становив 1,62 проти 1,60 у 2011 році. Тобто протягом досліджуваного періоду відбулося незначне підвищення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат, що свідчить про тенденцію до соціального розшарування населення. Проте витрати на продукти харчування в доходах жителя України в 2012 склали 53,2%, тоді як у розвинених країнах – всього близько 10%. Цей факт доводить відставання рівня продовольчої безпеки України від економічно розвинених країн [1, с. 96].

Територіальна доступність продуктів харчування полягає в наявності для всіх соціальних і демографічних груп населення основних продуктів харчування в місцях їх споживання в обсягах, асортименті та відповідної якості, необхідних для забезпечення раціонального харчування. Таким чином, до 2012 року включно спостерігалася тенденція до поліпшення структури споживання, однак за групою продуктів тваринного походження індекси достатності споживання знаходяться все ще на низькому рівні. Однак зниження рівня купівельної спроможності населення в кінці 2013 року і особливо в 2014 році призвело до погіршення структури споживання.

Посиліло актуальність даної проблематики сучасна суспільно-політична ситуація в Україні. Історично ринок українського продовольства був зорієнтований на збут продукції до Криму та Російської Федерації. Росія нині призупинила закупівлю української сільгосппродукції, підтвердженням чого є оголошення численних

"продовольчих війн". Це стало причиною пошуку альтернативних ринків збуту, зокрема, перспективним вважають європейський ринок. Левову частку поставок продукції в Євросоюз становить продукція сільськогосподарського виробництва. Загальна динаміка експорту українських товарів до країн Європи за 10 місяців 2014 року демонструє позитивну динаміку в плані збільшення його обсягу на 14% в порівнянні з даними 2013 року. Позитивна динаміка торгівлі з ЄС значною мірою компенсувала загальне падіння експорту в 2014 році на 11,3%, викликане фактичним закриттям російського ринку.

Можливість представити свою продукцію на європейському ринку дає перспективу розвитку для українського продовольчого комплексу, а особливо це стосується органічного виробництва. За даними Міністерства аграрної політики і продовольства, Україна вже вичерпала чотири квоти експорту продовольства в Євросоюз в 2015 році: експорт кукурудзи (400 тис. т), меду (5 тис. т), майже вичерпані позиції за яблучним і виноградним соком – на 98, 4% (залишок складає 157 т з 10 тис. т) і кварталну квоту з м'яса птиці (4 тис. т). Однак за більшістю позицій обсяг виконання квот складає в середньому 10-15% [5]. Це свідчить про необхідність проведення значної роботи з адаптації українських технічних регламентів з європейськими, а також з отримання необхідних дозволів на експорт української продукції в ЄС.

Основними органічними продуктами українського експорту є зернові, боби, насіння олійних культур, ягоди, ефірні олії, гриби, горіхи, а також концентрати фруктових соків. На внутрішньому ринку органічної продукції найбільшу частку займають молоко та молочна продукція, натомість бракує овочів, фруктів та ягід.

Україна не тільки може повністю забезпечити продовольчу безпеку держави, але й стати одним із найважливіших гравців на світовому аграрному ринку, ситуація на якому останніми роками стрімко змінюється і є сприятливою для розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Недостатній рівень власного виробництва органічної продукції не дає змоги забезпечити мінімальні потреби споживачів, а також наповнити світові ринкові ніші. Згідно з даними Федерації органічного руху України, на початок 2010 року в Україні були сертифіковані 121 виробництво органічної сільгосппродукції і 270,2 тис. га земель для вирощування органічної сировини. На початок 2003 року в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус "органічного", а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель складала 164,4 тис. га. У 2012 році налічувалося вже 164 сертифікованих органічних господарства, і вони

